

PHẠM TRUNG LUONG, ĐẶNG DUY LỢI, VŨ TUẤN CẢNH,
NGUYỄN VĂN BÌNH, NGUYỄN NGỌC KHÁN

TÀI NGUYÊN VÀ MÔI TRƯỜNG DU LỊCH VIỆT NAM

NHÀ XUẤT BẢN GIÁO DỤC – 2000

7A6.1. 194/137 - 00 Mã số : 8H587MO GD - 00

LỜI NÓI ĐẦU

Trong mấy thập kỷ qua, đặc biệt từ năm 1950 trở lại đây, du lịch đã phát triển nhanh chóng và trở thành ngành kinh tế hàng đầu thế giới với tốc độ tăng trưởng bình quân về khách 6,9%/năm, về doanh thu 11,8%/năm. Theo số liệu của Tổ chức du lịch Thế giới (WTO), năm 1998 tổng số khách du lịch quốc tế trên phạm vi toàn cầu đạt 626 triệu người, doanh thu từ du lịch ước tính 445 tỷ USD, tương đương 6,5% tổng sản phẩm quốc dân (GNP) toàn thế giới. Đây cũng là ngành kinh tế mang lại nhiều công ăn việc làm nhất cho người lao động với khoảng 15 triệu người có việc làm trực tiếp trong ngành du lịch. Như vậy, trên thế giới cứ trong 15 người lao động thì có 1 người làm nghề du lịch.

Trong suốt gần 40 năm hình thành và phát triển, du lịch Việt Nam đã có những bước tiến đáng khích lệ, trở thành ngành kinh tế có vị trí xứng đáng trong nền kinh tế quốc dân. Đảng và Nhà nước đã khẳng định "Du lịch là một ngành kinh tế tổng hợp quan trọng góp phần nâng cao dân trí, tạo việc làm và phát triển kinh tế - xã hội của đất nước" và coi phát triển du lịch là một hướng chiến lược quan trọng trong đường lối phát triển kinh tế - xã hội nhằm góp phần thực hiện công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước", phấn đấu "từng bước đưa nước ta thành trung tâm du lịch, thương mại - dịch vụ có tầm cỡ trong khu vực".

Là một đất nước ở vùng nhiệt đới với nhiều cảnh quan và họ sinh thái điển hình, với một dân tộc có hàng ngàn năm lịch sử dựng nước và giữ nước, với nền văn hóa đa dạng giàu bản sắc của 54 dân tộc anh em, Việt Nam có tiềm năng tài nguyên du lịch đa dạng, phong phú và đặc sắc bao gồm tài nguyên du lịch tự nhiên và tài nguyên du lịch nhân văn trong đó nhiều tài nguyên đặc biệt có giá trị. Đây là tiền đề quan trọng để phát triển du lịch ở nước ta.

Du lịch là ngành kinh tế có định hướng tài nguyên một cách rõ rệt. Sự phát triển của du lịch có mối liên hệ mật thiết với tài nguyên và môi trường du lịch. Việc khai thác các tài nguyên du lịch và phát triển các hoạt động du lịch luôn gắn liền và có sự tác động qua lại với môi trường du lịch. Hiện nay, tài nguyên và môi trường du lịch ở các nước trên thế giới, trong đó có Việt Nam, đang bị những tác động tiêu cực của hoạt động phát triển kinh tế - xã hội, có nguy cơ giảm sút và suy thoái, ảnh hưởng đến sự phát triển bền vững của du lịch. Một trong những nguyên nhân của tình trạng trên là do những hiểu biết về tài nguyên và môi trường du lịch còn chưa được đầy đủ.

Cuốn sách "Tài nguyên và môi trường du lịch Việt Nam" ra đời với hy vọng được góp phần vào việc nâng cao những hiểu biết về tài nguyên và môi trường du lịch nói chung, về tài nguyên và môi trường du lịch Việt Nam nói riêng. Qua đó bạn đọc có thể có được những thông tin bổ ích, những nhìn nhận khách quan và đúng đắn hơn? để có những hành động tích cực hơn góp phần vào sự phát triển bền vững của du lịch Việt Nam trên quan điểm tài nguyên và môi trường.

Tài nguyên và môi trường du lịch là vấn đề rất rộng và là lĩnh vực nghiên cứu còn mới ở Việt Nam, vì vậy chắc rằng cuốn sách sẽ còn nhiều hạn chế và thiếu sót. Chúng tôi rất mong nhận được ý kiến đóng góp của bạn đọc để cuốn sách được hoàn thiện hơn.

Nhân dịp này chúng tôi xin được bày tỏ lời cảm ơn chân thành tới Viện Nghiên cứu và Phát triển Du lịch, Nhà xuất bản Giáo dục, tới các cơ quan, các nhà khoa học và nhà nhiếp ảnh cùng các bạn đồng nghiệp đã khuyến khích và tạo điều kiện thuận lợi để sớm cho ra mắt cuốn sách này.

CÁC TÁC GIẢ

Chương I

TÀI NGUYÊN DU LỊCH

1. Khái niệm chung

Tài nguyên hiểu theo nghĩa rộng bao gồm tất cả các nguồn nguyên liệu, năng lượng và thông tin có trên Trái Đất và trong không gian vũ trụ liên quan mà con người có thể sử dụng phục vụ cho cuộc sống và sự phát triển của mình.

Tài nguyên được phân loại thành tài nguyên thiên nhiên gắn liền với các nhân tố tự nhiên và tài nguyên nhân văn gắn liền với các nhân tố về con người và xã hội.

Dựa vào khả năng tái tạo, tài nguyên được phân thành tài nguyên tái tạo được và tài nguyên không tái tạo được. Tài nguyên tái tạo được là những tài nguyên dựa vào nguồn năng lượng được cung cấp hầu như liên tục và vô tận từ vũ trụ tới trái đất, dựa vào các quy luật tự nhiên đã hình thành để tiếp tục tồn tại, phát triển và chỉ mất đi khi không còn nguồn năng lượng và thông tin. Tài nguyên tái tạo được cũng có thể được định nó lửa một cách đơn giản hơn, là những tài nguyên có thể tự duy trì hoặc tự bổ sung một cách liên tục nếu được khai thác và quản lý tốt (Jorgensen. S. E, 1971).

Năng lượng bức xạ mặt trời, năng lượng nước, gió, tài nguyên sinh học... là những tài nguyên tái tạo.

Tài nguyên không tái tạo tồn tại một cách hữu hạn, sẽ bị mất đi hoặc hoàn toàn bị biến đổi, không còn giữ được tính chất ban đầu sau quá trình khai thác sử dụng. Phần lớn các loại tài nguyên khoáng sản, nhiên liệu khoáng đã được sử dụng, các thông tin di truyền bị biến đổi không giữ lại được cho đời sau... là tài nguyên không tái tạo được.

Tài nguyên du lịch là một dạng đặc sắc của tài nguyên nói chung.

Khái niệm tài nguyên du lịch luôn gắn liền với khái niệm du

lich.

Tài nguyên du lịch là cảnh quan thiên nhiên, di tích lịch sử, di tích cách mạng, giá trị nhân văn, công trình lao động sáng tạo của con người có thể được sử dụng nhằm thỏa mãn nhu cầu du lịch; là yếu tố cơ bản để hình thành các điểm du lịch, khu du lịch nhằm tạo ra sự hấp dẫn du lịch (Pháp lệnh Du lịch Việt Nam, 1999).

Như vậy, tài nguyên du lịch được xem như tiền đề để phát triển du lịch. Thực tế cho thấy, tài nguyên du lịch càng phong phú, càng đặc sắc bao nhiêu thì sức hấp dẫn và hiệu quả hoạt động du lịch càng cao bấy nhiêu.

Tài nguyên du lịch bao gồm các yếu tố liên quan đến các điều kiện tự nhiên, điều kiện lịch sử - văn hóa, kinh tế - xã hội vốn có trong tự nhiên hoặc do con người tạo dựng nên. Các yếu tố này luôn luôn tồn tại và gắn liền với môi trường tự nhiên và môi trường xã hội đặc thù của mỗi địa phương, mỗi quốc gia, tạo nên những điểm đặc sắc cho mỗi địa phương, mỗi quốc gia đó. Khi các yếu tố này được phát hiện, được khai thác và sử dụng cho mục đích phát triển du lịch thì có lẽ sẽ trở thành tài nguyên du lịch. Cách đây gần 40 năm khu rừng nguyên sinh Cúc Phương đã được phát hiện. Năm 1962, Chính phủ ra quyết định cho phép xây dựng thành vườn quốc gia và đến năm 1966, Cúc Phương đã chính thức trở thành vườn quốc gia đầu tiên của Việt Nam. Cũng từ thời điểm khi tính đa dạng sinh học của vườn quốc gia được khai thác phục vụ mục đích du lịch thì khu rừng nguyên sinh này trở thành một điểm tài nguyên du lịch đặc sắc, một điểm du lịch có sức hấp dẫn cao đối với khách du lịch trong nước và quốc tế. Năm 1993, động Thiên Cung, một động đá vôi nguyên sơ, kỳ ảo ở vịnh Hạ Long được phát hiện, khai thác sử dụng và đã trở thành một điểm du lịch mới hấp dẫn, làm tăng thêm giá trị của tài nguyên du lịch của khu du lịch nổi tiếng này.

Tài nguyên du lịch gồm tài nguyên du lịch đang khai thác và tài nguyên du lịch chưa khai thác.

Mức độ khai thác tiềm năng tài nguyên du lịch phụ thuộc vào :

- Khả năng nghiên cứu phát hiện và đánh giá các tiềm năng tài nguyên vốn còn tiềm ẩn.

- Yêu cầu phát triển các sản phẩm du lịch nhằm thỏa mãn nhu cầu của khách du lịch. Các nhu cầu này ngày một lớn và đa dạng, phụ thuộc vào mức sống và trình độ dân trí. Ví dụ, vào những năm 60, du lịch biển ở nước ta chủ yếu là tắm và nghỉ dưỡng biển thì ngày nay các sản phẩm du lịch biển đã đa dạng hơn, bao gồm cả bơi lội, lướt ván, tham quan các hệ sinh thái biển. vv.. .

- Trình độ phát triển khoa học công nghệ đã tạo ra các phương tiện để khai thác các tiềm năng tài nguyên. Ví dụ như trước đây du lịch thám hiểm đáy biển chỉ là ước mơ thì ngày nay với các tàu ngầm chuyên dụng khách du lịch có thể tham quan khám phá những điều kỳ diệu của đại dương một cách dễ dàng. Trong tương lai, với sự phát triển nhanh chóng về khoa học và công nghệ, du khách sẽ có cơ hội đi du lịch ở những hành tinh xa xôi ngoài trái đất.

Như vậy, cũng giống như các dạng tài nguyên khác, tài nguyên du lịch có phạm trù lịch sử và có xu hướng ngày càng được mở rộng. Sự mở rộng của tài nguyên du lịch thường tùy thuộc rất nhiều vào yêu cầu phát triển du lịch, vào những tiến

bộ khoa học kỹ thuật, vào sự đầu tư, vào các sáng kiến và sở thích của con người.

Bên cạnh những tài nguyên đã và đang được khai thác, nhiều tài nguyên du lịch còn tồn tại dưới dạng tiềm năng do :

- Chưa được nghiên cứu điều tra và đánh giá đầy đủ.

- Chưa có nhu cầu khai thác do "cầu" còn thấp.

- Tính đặc sắc của tài nguyên thấp hoặc chưa đủ tiêu chuẩn cần thiết để khai thác, hình thành các sản phẩm du lịch. Các điều kiện để tiếp cận hoặc các phương tiện khai thác còn hạn chế, do

đó chưa có khả năng hoặc gặp nhiều khó khăn trong khai thác.

- Chưa đủ khả năng đầu tư để khai thác.

Trong thực tế, ở nước ta, nhiều di tích lịch sử văn hóa, lịch sử cách mạng mặc dù đã được xếp hạng song chưa được khai thác phục vụ du lịch; nhiều khu rừng nguyên sinh với tính đa dạng sinh học cao, nhiều bãi biển đẹp ở miền Trung, nhiều lễ hội. vv.. vẫn còn tồn tại ở dạng tiềm năng du lịch do chưa hội đủ các điều kiện để khai thác đưa vào sử dụng.

2. Đặc điểm của tài nguyên du lịch.

Để có thể khai thác và sử dụng tốt nhất các tài nguyên du lịch, trước hết cần phải tìm hiểu và nghiên cứu các đặc điểm của nguồn tài nguyên này. Tài nguyên du lịch có các đặc điểm chính sau đây :

2. 1. Tài nguyên du lịch phong phú, đa dạng, trong đó nhiều tài nguyên đặc sắc và độc đáo có sức hấp dẫn rất lớn đối với khách du lịch.

Khác với nhiều loại tài nguyên khác, tài nguyên du lịch rất phong phú và đa dạng. Đặc điểm này là cơ sở để tạo nên sự phong phú của các sản phẩm du lịch nhằm thỏa mãn nhu cầu đa dạng của khách du lịch. Thí dụ đối với loại hình tham quan nghiên cứu phục vụ cho mục đích nâng cao nhận thức của khách du lịch thì tài nguyên du lịch có thể là các lễ hội, những sinh hoạt truyền thống của một vùng quê, các di tích lịch sử - văn hóa, các bản làng dân tộc ít người ở miền núi, các viện bảo tàng, các thành phố, các thác nước, hang động hay các cánh rừng nguyên sinh có tính đa dạng sinh học cao.. . Đối với loại hình du lịch nghỉ mát, chữa bệnh nhằm mục đích phục hồi sức khỏe thì tài nguyên du lịch cần khai thác lại là các bãi biển, các vùng núi cao khí hậu trong lành, có phong cảnh đẹp, các suối khoáng.. . Đặc biệt, nhiều tài nguyên du lịch đặc sắc và độc đáo có sức hấp dẫn rất lớn đối với khách du lịch. Ví dụ : Kim tự tháp ở Ai Cập, Vạn lý trường thành ở Trung Quốc, Thủ đô pari của Pháp,

vùng núi Anpơ ở châu Âu, các vườn quốc gia ở châu Phi, vùng biển Caribê ở Trung Mỹ... là những địa danh du lịch lý tưởng, hàng năm thu hút hàng chục triệu khách du lịch.

Ở Việt Nam, vịnh Hạ Long và cố đô Huế là những tài nguyên du lịch đặc sắc, càng trở nên hấp dẫn hơn đối với khách du lịch khi được UNESCO công nhận là di sản thiên nhiên và di sản văn hóa thế giới.

Nếu chỉ đơn thuần tính toán dưới góc độ kinh tế thì hiệu quả thu được từ việc khai thác các tài nguyên du lịch là rất tự lớn, có khi vượt trội hơn rất nhiều lần so với việc khai thác các tài nguyên khác.

2. 2. Tài nguyên du lịch là những tài nguyên không chỉ có giá trị hữu hình mà còn có những giá trị vô hình.

Đây có thể được xem là một trong những đặc điểm quan trọng của tài nguyên du lịch, khác với những loại tài nguyên khác.

Trong thực tế, tài nguyên du lịch là phương tiện vật chất trực tiếp tham gia vào việc hình thành các sản phẩm du lịch. Đó chính là những giá trị hữu hình của tài nguyên du lịch. Ví dụ, tắm biển là sản phẩm du lịch điển hình quan trọng được hình thành trên cơ sở sự tồn tại hữu hình của các bãi cát biển, nước biển với những đặc điểm tự nhiên cụ thể. Tuy nhiên, nếu chỉ hiểu ở khía cạnh vật chất này của tài nguyên du lịch thì chưa đầy đủ bởi không phải bãi biển nào cũng được khai thác phát triển thành điểm du lịch. Nguyên nhân của thực trạng trên, ngoài yếu tố hạn chế của các điều kiện để khai thác thì quan trọng hơn cả là do sự hạn chế về giá trị vô hình" của tài nguyên. Giá trị vô hình này của tài nguyên du lịch được khách du lịch cảm nhận thông qua những cảm xúc tâm lý, làm thỏa mãn nhu cầu tinh thần (thẩm mỹ, văn hóa) - một nhu cầu đặc biệt của khách du lịch. Giá trị vô hình của tài nguyên du lịch nhiều khi còn được thể hiện thông qua những thông tin (nghe kể lại, qua báo chí, truyền hình, quảng cáo...) mà khách du lịch cảm nhận được,

ngưỡng mộ và mong muốn được đến tận nơi để thưởng thức. Ở Trung Quốc có câu "Bất đáo Trường thành phi hảo hán" để nói về Vạn lý trường thành, ở Việt Nam có "nam thiên đệ nhất động" ca ngợi vẻ đẹp động Hương Tích hoặc các di sản, kỳ quan thế giới đều là những giá trị vô hình đã làm tăng thêm giá trị của tài nguyên du lịch lên rất nhiều.

2. 3. Tài nguyên du lịch thường dễ khai thác.

Hầu hết các tài nguyên du lịch được khai thác để phục vụ du lịch là các tài nguyên vốn đã sẵn có trong tự nhiên do tạo hóa sinh ra hoặc do con người tạo dựng nên và thường dễ khai thác. Trên thực tế một cánh rừng nguyên sinh, một thác nước, một bãi biển, một hồ nước (tự nhiên hoặc nhân tạo) đều có thể trở thành một điểm du lịch. Đây là những tài nguyên vô giá, cả về nghĩa đen và nghĩa bóng. Con người khó lòng có thể tạo nên các tài nguyên du lịch bởi vô cùng tốn kém và dù có mô phỏng lại được thì cũng không thể lột tả hết được sức sáng tạo phi thường của tạo hóa và vì thế sẽ giảm đi rất nhiều về giá trị và độ hấp dẫn.

Với tất cả những gì đã sẵn có của tài nguyên du lịch, chỉ cần đầu tư không lớn nhằm tôn tạo, để vừa. tôn thêm vẻ đẹp và giá trị của tài nguyên, vừa tạo ra những điều kiện thuận lợi nhằm khai thác và sử dụng có hiệu quả tài nguyên này.

2. 4. Tài nguyên du lịch có thời gian khai thác khác nhau.

Trong số các tài nguyên du lịch, có những tài nguyên có khả năng khai thác quanh năm, lại có những tài nguyên mà việc khai thác ít nhiều lệ thuộc vào thời vụ. Sự lệ thuộc này chủ yếu dựa theo quy luật diễn biến của khí hậu.

Đối với các tài nguyên du lịch biển, thời gian khai thác thích hợp nhất là vào thời kỳ có khí hậu nóng bức trong năm. Điều này giải thích vì sao du lịch biển thường chỉ tổ chức vào mùa hè ở khu vực phía Bắc. Còn từ Đà Nẵng trở vào, nơi ít chịu ảnh hưởng của không khí lạnh, hoạt động du lịch biển có thể tổ chức quanh năm. Các lễ hội, bên cạnh các tập quán là các nghi lễ tôn